

УДК 096.51:903

Юрій ЧЕРНОБАЙ

ЕКОЛОГО-ЕТИЧНИЙ ІМПЕРАТИВ МУЗЕЙНОГО МОНІТОРИНГУ ПРИРОДИ

Розглянуто проблему нових завдань моніторингу природних об'єктів через засоби музеологічного опрацювання даних. Формування нової парадигми екологічного мислення, що відбувається під тиском глобальних ризиків, додає до методології природничої музеології аспекти соціосистемних оцінок.

Ієрархічна модель структурної організації природних систем значною мірою є проекцією суспільного сприйняття соціальної структури у вигляді піраміди з носієм символів панування на вершині. У природних ієрархіях це місце традиційно відводиться людині.

Проте трапляються ознаки нових форм влади як здатності впливати на інших. Такий тип влади позбавлений потреб ексклюзивності панування і здійснює керівництво структурними підрозділами у мережевому режимі. Відповідно до нової парадигми змінюється проекція на структурний устрій природних систем, і вони вже представляються у вигляді взаємодіючих мереж різних таксономічних рангів, у тому й соціально-економічних.

Розуміння того, що людина є інтегральною частиною життєвої мережі, приводить до усвідомлення, що між екологічним сприйняттям світу і відповідною до того поведінкою існує не стільки логічний, скільки психологічний зв'язок. Такий зв'язок полегшує сприйняття досить жорстких правил, які визначають характер і спосіб нашого життя. Тоді екологічні вимоги виконуються не з примусу чи усвідомленої істини, а з норм екологічної моралі.

Сучасні технічні засоби оперування інформацією надають можливість проводити тотальну інвентаризацію об'єктів живої природи та інших параметрів довкілля. Проблематику музейного моніторингу спонукає міцніюча з кожним роком нормативно-правова база у вигляді міжнародних конвенцій і декларацій по ключових напрямках збереження та підтримання біотичної та ландшафтної розмаїтості [1]. Ще більш безпосередній вплив на розвиток музейно-інформаційної сфери моніторингу природи чинять закони та відомчі акти, які створюють правове поле для залучення наукових, виробничих і соціальних механізмів різнобічного контролю щодо стану і тенденцій змін довкілля [2].

Серед численних інших форм моніторингу живої природи музейне документування та фондова систематизація інформації виступають як найдавнішим, так і найбільш збереженим та, врешті найдоступнішим засобом забезпечення обізнаності споживача — від дошкільнят до спеціалістів і

науковців. Еволюція музейного природознавства відбувалася у безпосередній відповідності до соціальних запитів у широких межах між візуально-атрактивними та інтелектуально-аналітичними рівнями сприйняття [4].

Немає сумнівів, що й вартісні системи у вказаних межах мають значний спектр оцінок: від емоційно-чуттєвих до раціонально-інструментальних. Розвиток соціального сприйняття природних вартостей відбувся також на визначенні об'єктів ідентифікації, реєстрації та збереження. Сучасні екологічні стратегії науково-практичної діяльності оперують категоріями регіонального та глобального рангів (ландшафти, екологічні коридори, екологічна мережа та ін.). Специфічними об'єктами, що пізнаються лише через інформаційні можливості музею, є пам'ятки природно-історичної спадщини. Будь-яка наукова установа здатна виявити лише „власні“ дисциплінарні характеристики, минаючи решту вартостей об'єкта. Саме музейний моніторинг надається до заповнення цієї царини в системі вартісної оцінки природно-соціального об'єкту [5].

Відтак природознавство як основа музеологічного моніторингу природи не просто обіймає комплекс певних наукових дисциплін, супроводжує кожну з них елементами антропоцентричної орієнтації, ураховує наявність людини й антропогенних чинників у будь-якому підрозділі біосфери. Без такого антропоцентризму кожна з природничих дисциплін залишається окремою дослідницькою галуззю поза системою природно-соціальних (біотичних, еколого-етичних) оцінок.

Музеологічний моніторинг природи вписується у спектр екологічних прав людини, викладених у Принципі 1 „Декларації Ріо“ (1992) : „Люди мають право на здоровий спосіб життя та плідну роботу в гармонії з природою“ [1]. Це засадничий еколого-етичний принцип, від якого беруть початок і будуть походити надалі всі похідні складові системи оцінок екологічних цінностей оточуючого середовища.

Нескладно простежити, як неухильне розширення заповідних територій, залишаючись центром уваги сучасної природоохоронної стратегії, не може протистояти дигресії біогеоценотичного покриву суші. Вже лунають наполегливі заклики до повної зміни напрямку зусиль. В ім'я збереження біотичної і ландшафтної розмаїття пропонуються інші, більш прибуткові заходи. З'ясовується, які багато з видів господарювання, що загрожували збереженості природної і ландшафтної (природно-історичної) спадщини, можна використовувати з користю для неї. Таке навернення у системі еколого-етичних вартостей виникло з появою операційної концепції екологічної мережі. Згідно з цією концепцією заповідні території, унікальні природні тіла та інші спеціально оцінені об'єкти — не що інше, як детермінуючі складові певної системи взаємопов'язаних вузлових, буферних та з'єднуючих (коридорних) територій [6].

Бурхлива і в багатьох випадках ефективна діяльність міжнародних, міждержавних та громадських організацій, спрямована на створення подібних гармонізованих систем (наприклад, Паневропейська екологічна мережа) не супроводжується, на жаль, досконалим методологічним опрацюванням вартісних еколого-соціальних параметрів. Екологи та екоменеджери працюють відірвано від філософів і екополітологів. Унаслідок того категорії і концептуальні поняття гармонізації природоохоронної та господарської діяльності, як і стратегії стабілізованого розвитку, залишаються малозрозумілими для масової свідомості. Свідченням того слу-

гують хронічні конфлікти екологічних відомств із землевласниками та природокористувачами, а також популістські акції антиглобалістів або потужних PR-корпорацій типу „Green Peace“. Стабільність розвитку суспільства, його перспективи генерально визначатимуться тим, наскільки Людина виявиться спроможною впровадити у свою свідомість та поведінку основні принципи моральності, адже центральною проблемою сучасності стає сама Людина, її здатність сприйняти нову моральність, сприйняти нові форми поведінки.

Разом із моніторингом для Природничого музею рівнозначним стоїть завдання формування екологічного (біосферного) мислення [3]. Це завдання неможливо виконати без чіткого розуміння і послідовного виявлення екологічних основ моральних вартостей людини, її духовного вдосконалення за рахунок розширення гносеологічної основи елементами екологічної (біологічної) етики. Лише розширивши базис гіперсистеми людської само-свідомості, можна піднятися до рівня біосферного мислення. Можна стверджувати, що наші прагнення мають прихований, нерозкритий характер, але нам відомо досить багато про те, що робити неприпустимо. Передусім не можна порушувати екологічну стабільність, не можна створювати умов, які змогли би стати початком необерненої перебудови довкілля. Отже, однією з чільних складових стратегії Розуму є екологічний імператив. Вимоги, а точніше, параметри екологічного імперативу, за М. Мойсєєвим, здатні встановити природничі науки. Наслідком екологічного імперативу, послідовного дотримання його настанов стає формування імперативу морального, тобто певного спрямування зусиль людей, а отже неминучого створення системи обмежень, заборон, регламентації поведінки і дій. Життя і діяльність людства ставляться у певні рамки, які називають етикою.

Отже, йдеться про надзвичайно складну соціопсихологічну проблему, про впровадження моральних критеріїв стосовно явищ довкілля. У такому разі система вартостей виходить за межі детермінації людини виявляється через предмети гіперсистемної ієрархії в довкіллі. Значущість цих предметів можна оцінити, з одного боку, досить традиційно (інструментально), з утилітарними (менеджерськими) або ресурсними (витратними) цілями [7]. Але, з іншого боку, не можна відкидати неінструментальний підхід перцепційної (через загальне відчуття) оцінки зіставлення і взаємовідношень предметів довкілля для ухвалення етичних рішень. Виникає необхідність впровадження гуманітарних та інших небіологічних методів у практику природознавства. Природознавчі музеї у цій проблемі розцінюються як найбільш підготовлені структурно, організаційно, методологічно і гносеологічно [7].

Музейно-природознавчий інформаційний простір формується не лише через поступове нарощування матеріяльних та віртуальних носіїв специфічної інформації, а й через еволюцію внутрішнього змісту, набуття емерджентних властивостей, тобто через появу нового знання із сукупності фіксованих даних.

Тому еколого-етичний імператив музейного моніторингу природи не виникає організаційно як методичний засіб, а визріває у надрах музею як наслідок тривалого і цілеспрямованого розвитку інформаційного простору, спряженого із соціальними запитами. Рівень громадської свідомості має бути підготовлений до сприйняття не лише інформаційних, а й моральних вартостей природи. Таке сприйняття формується двома шляхами. Перший — набуття знань і науковий пошук. Другий — безпо-

середнє сприйняття еколого-етичних вартостей, як елемент духовного розвитку, згідно із психофізичною матрицею суспільної поведінки. В цьому сенсі природознавчий музей постає істинним храмом науки, де особистість вступає у духовний контакт з царством природи.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття* (Софія, 1995 р.). — К.: Пред-ство в Україні Програми розвитку ООН, 1998. — 52 с.
2. *Гродзинський Д. М., Шеляг-Сосонко Ю. Р., Черевченко Т. М.* і ін. Проблеми збереження та відновлення біорізноманіття України. — К.: Вид. дім „Академперіодика“, 2001. — 105 с.
3. *Капра Ф.* Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем. — К.: Софія, — М.: ИД "Гелиос", 2002, — 336 с.
4. *Конвенція* про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979 р.). — К.: Мінекобезпеки України, 1998. — 76 с.
5. *Природно-ресурсний аспект розвитку України.* — К.: Вид. дім „КМ Akademia“, 2001. — 108 с.
6. *Розбудова екомережі України.* — К.: Програма розвитку ООН. 1999. — 127 с.
7. *Чорнобай Ю. М.* Природознавство і регіональний природничо-інформаційний простір // Наукові записки ДПМ, — Львів: ДПМ НАНУ, 1998, — Т.14. — С. 6—15.
8. *Etyka środowiskowa. Założenia i kierunki.* — Kraków: UJ Instytut Filozofii Zakład Etyki. 1992. — 150 s.
9. *Czornobaj J.* Transformacja muzeologii przyrodniczej w kierunku myślenia biosferycznego // *Ekologia a transformacja cywilizacyjna na przełomie wieków* / — Lublin: Wyd-wo KUL/ 1999. — S. 59—60.
10. *Kozłowski S.* Ekorozwoj. Wyzwanie XXI wieku. — Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. — 380 s.
11. *Wawrzyniak J.* Teoretyczne Podstawy Neonaturalistycznej Bioetyki środowiskowej. — Poznań: Wyd-wo Naukowe Instytutu Filozofii UP. 2000. — 333 s.

SUMMARY

Yuriy CHERNOBAY

THE ECOLOGICAL-ETHIC IMPERATIVE OF THE MUSEOLOGICAL MONITORING OF NATURE

The problem of new tasks in monitoring the natural objects by means of museological processing of data has been considered. The establishing of a new paradigm of ecological comprehension, which has been taking place under the pressure of global risks, supplements the methods of natural history's museology with certain aspects of the social appraisal.